

Ára: 14,— Ft.

Előfizetés egy évre 40,— Ft

FILOLÓGIAI KÖZLÖNY

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTÖRTÉNETI FŐBIZOTTSÁGÁNAK
VILÁGIRODALMI FOLYÓIRATA

1955

I. ÉVF.

SZEPTEMBER

3. SZÁM

zsálembe. (Folyó.) MNGY II, 371. Hallgass hűgom fejedem a fészke. Nyr 1872, 227. Hanyatt fekszik, hússal dögönyözik. (Tészta) Nyr 1874, 37. Háta Határ, lába lapát, nyaka bot. (Lud). Nyr 1874, 37. Gyikos gyakos gyak filleres, fényes füstös nat törvényes. (Puska) Nyr. 1874, 38. Főn fán fitakos, alu vári szőrös. (Makk) Nyr 1874, 234. Magas Miklós mennybe níz, mia? (Kémény) Nyr 1874, 557. Mihelyt meglesz, mindjárt megmar, mihelyt megmar mindjárt meghal. (Szikra) MNGY III, 297. Utonn-utfélönn urfiak ugrálnak. (Béka) MNGY VI, 24.

Mondókák: Mikor mentem másére, Mészáros Márton marhái mentek mezőre. Hétfő hetibe, kedd kedvibe stb. (Közismertek).

Csúfolók: Kovács, kovács, kalapács, kisült-e mán a kalács? MNGY II.

Közmondások: Vak vezet világtalant. Bort búzát, békességet. Szegény ember szándékát boldog isten bírja. (Közismertek.) Szép szónak szárnya nem szegik (Pázmány, Marg.). Szép szóval szereznek szeretetet. (Kis—Viczy, Marg.)

Mindezek a műfajok olyan természetűek, hogy hagyományos életük a változatlan ismétlést kívánja, ha egyszer szerencsés formát öltöttek. Így hosszú időn keresztül tudnak megőrizni régies formai elemeket. A lírai népdal és a táncszó, mely jobban ki van téve a folytonos megújulásnak illetve a mindennapi életben napról-napra újra születik, már teljesen a mai rím uralmát mutatja. (Kivételképp a táncszók között is találunk betűrimet: »Látom lábod fejérségét, Eszem a szemed szépségét.« MNGY III, 240. Vagy »Úgy szeretem a szőkét, Mind a szöllő szemcskét. Szőke leán, szőke haj Szegény szívem jaj jaj jaj!« MNGY XI, 209.)

Más a helyzet a balladában. Itt már sokkal többször tűnik fel, sem hogy véletlen lehetne, vagy csak alkalmi díszítő-ötlet volna. Különösen megszorodik a száma, ha nemcsak az egyszerű, egy soron belül jelentkező betűrimre vagyunk tekintettel, hanem figyelembe vesszük Gábor Ignác helyes megfigyelését is, hogy a betűrim a magyar költészetben úgy is használatos, hogy az egyes sorok kezdetei esengenek össze, vagy hogy egy-egy rím-fajta több soron keresztül is végigfut, tehát aránylag távoleső helyek is összecsendülhetnek s végül, hogy váltakozó, összefonódó formák is vannak, ahol két, vagy több betűrim keresztezi egymást. (Legutóbb Kardos Tibor is megfigyelte ezt a jelenséget az »Árgirusról« szóló akadémiai székfoglalójában.) Balladánkban is gyakran egész terjedelmes szakaszokon keresztülhúzó, többszörösen összefonódó betűrim-szövedéket figyelhetünk meg. (Pl. IV. d.) Az alábbi példák nem jelentenek teljes felsorolást. Együtt hagytuk az egy típusból származó változatokat és az egy-egy szövegből, de különböző helyről származó részleteket, hogy az olvasó lássa azt is, mennyi alliteráló rész van egy-egy változatban és milyen helyen jelenik meg a betűrim leginkább.

Egy soron végigfutó betűrim: Id2, IIa2, IIb2-3, IIj, IIc, IIIh, h3, Hm2, Hn, IVc, Val, Vb, Xa, XIIIa3, XIVa1, XIVa3, XIVb, XIVc1-2, XVI-2, XVIIIa, XVIIIb, XIXa1, XIXd2, XIXc.

Több soron vagy a sorok kezdetein végigfutó betűrim: Ia1-2, Ib1, Ic, Id1, Id3, Ie, If1-2, Hg1, Ih2, IIIc, IVb2-3, Va2, IXa1-2, IXc2, XIa1, b, XIIb1, 3, XIIIa2, XVIIb, XVIIa, XIXa2, XIXb3, XIXc, d, XIVa3

Összefonódó, váltakozó betűrim: Ia3, Ib2, Ic, IIc (Mintha itt a név adná a kettős betűrim ötletét!), IIk, Ili, III, IIIb, IVb2, VII, VIII2-3, IXa1, IXc1, IXe, Xb, XIVa2.

Összetartozó szavakban, jelzős szerkezetekben stb. levő: Ia3, If, IIa1, IIb1-3, IIb1, Hg1-2, IIk, Ili, III, Hm1, IVa1, IVb1, IXa3, IXd, XIa1-2, XIb, XIc, d, XIIa1-2, XIIb1-3, XIIIa1-4, XIIIb1-2, XVI-2, XVIa, XVIIb, XVIIIb, XIXa4-5, XIXb1-2, 3, XIXd, e.

I. Az eladott lány

a. Kosz. I, 18.

1 Mikó értem gyűnnek, hideg borzongasson,
Hintóba ültetnek, (hideg) ki jús rázzon, (ugyan)
Határjába érnek, szörnű halát hajon. (sic).

2 Mikó értem gyűnnek, hideg ne borzongjon,
Hintóba ültetnek, Hideg ki se rázzon!

3 Fok ki csak, fok ki csak futós pej paripám.

b. Kosz. II, 54.

1 Mikor értem jönnek, hideg borzongasson,
Ha hintóba tesznek, halál hideg leljen.

2 Hátra hanyatlik már a mi menyasszonyunk.

c. Sz. n. III, 213.

1 Hogy mikó hitre mék, hogy mög ne halhassak,
Hogy eljöttek érte, hideg borzongatta,
Hogy hintóba tötték, halál hideg rázta.

d. Sz. n. II, 5.

1 Van tenékdő lányod, piros bodor lányod,
Szögedi pijacon piros almát árult.

2 Mer mán mungyá möghal a mi mönyasszonyunk.

3 . . . . . mönyem, édös mönyem,
Ha jó lötte vóna, mézet attam vóna,
Ha rossz lötté vóna, mérget attam vóna.

e. Nyr 1903: 459. MNGY. VIII. 556

Ilonám, Ilonám, Horvát szép Ilonám,
Mondjal hát uradnak, vagy hitves párodnak!
Inkább mondanálak hétszer komondornak,
Mint egyszer uramnak, vagy hitves páromnak.

f. MNGY III, 3.

Nem hallottam hirit édes testvérbátyám.
Adjon Isten nekem inkább vig vacsorát,
Vig vacsora után könnyű betegséget,
Szép piros hajnalba, világból kimulást.

II. Angoli Borbála (A teherbe esett lány.)

a. Ethn. 1907: 31.

1 Sem türöm-tagadom, el sem tagadhatom.

2 Hajcsad kocsis, hajcsad hat zabos paripám.

b. Ethn. 1907: 109.

1 Előró kurtodik, hátulru hosszadik,
Szép rékony derekad igen vastagodik.

2 Szabó nem jó szabta, varró nem jó varrta,
Varró nem jó varrta, olló nem jó vágta.

3 Ha ebéden éred, tedd a tánvérjárá.
Ha früstökön éred, tedd a findzsájába.

c. Ethn. 1907: 39.

Legényim, legényim, vitéz katonáim
Fordíjjátok jóra könnyű futó kocsim,
Fogjátok, vigyétek Fodor Katalinát,
Fodor Katalinát, azt a híres dámát.

Az f—v, e—é illetve a—á hangpárokat Arany is összecsempőgőnek érezte, s alliterációs sorozatban alkalmazta is. Pl.

Tüske, tövis tépi, vad venyige vérzi,
Ág akadoz arcán, bojtortján belétköt.
Délben a rekedt nap fojtó hevét érzi,
Hüs hajnalban hullat fagyos verítéket.
(Az első lopás)

d. Ethn. 1907: 40.

1 Mit türöm-tagadom már ki kell vallanom (MNGY I, 162. is.)

2 Fogd be nyole lovamat, futó paripámat

3 Ha füstökön éred, vesd az asztalára.

e. Ethn. 1901: 455.

Attu hordozok én hét hónapos terhet.

f. Kosz. II, 60.

1 . . . . . tömlöche tőgyétek,
Tizenharmad napig se inni stb.

2 Kocsisom kocsisom, lóhajtó kocsisom,
Fog be a lovat, legjobb paripádat.
Mönnnek, möndögélnek, öreg embőrt érnek.
Öreg apám uram. . .

g. B. 161.

1 . . . . . varó nem jó varta
Ferje meg az Isten, jaj de elrontotta.
Vigyétek, vigyétek. . .

MNGY I, 170.

2 Ha ebédén éred, tedd a tányérjára,
Ha aludva éred, ülj a jobb karjára.

h. Sz. n. II, 9.

1 Ép ebédön érte . . . . .
Kiesött a kanál mingyá a kezibü.

2 Frajok, francimörök, fogjátok, vigyétök,
Tömlöc fenekire.

Sz. n. II, 10.

3 Testöm a testödde egy sirba tövögygön.

i. MNGY I, 167.

Hozott isten, hozott szeretöm szolgája.
Csak gyorsan, csak gyorsan annak halálára!
Lehetetlen volna, hogy az igaz volna,
Ha az én Zsuzsannám most fekümmék halva

j. MNGY I, 169.

Hol vagyon, hova lett Homlódi Zsuzsanna?

k. MNGY II, 3.

Ha urban talárod, tedd a jobb vállára,
Ha otthon talárod, tedd a tányérjára.

l. Nyr 1874: 383.

Koszoruja közé szép gyöngyöt szedhetne.

m. B. 165. sz.

1 Virág vizsgálgatni, magát mulatozni.

2 Hol vagyon, hol vagyon, az én hiv kedvesem?
Nem tudom, nem tudom, tennap mind itt jára.

n. MNGY I, 169. stb.

Testem a testével egy sirba temesd el.

III. »Aspis kígyó«

a. Nyr 1882: 239. és több más változatban.

Ökröket őrzöttem. . .

b. Kosz. II, 62

1 Kötöttem lovamat csipkebukor fáhon,
Lehajtom fejemet a lovam faráhon.
(Lábához Sz. n. II, 12.)

2 Egy nagy buvár kényó, kebelembé bujó

c. Nyr 1882: 239.

Szivem szorongatja, piros vérem szija.
Gyenge derekamat má átal szakajtya.

IV. »Barcsai«.

a. Sz. Nd. 34. sz. Ethn. 1912: 229.

1 Vándoron szín szoknyám hadd vessem nyakamba
Piros patkós csizmám hadd huzzam lábomba.

2 Nem várhatta vége-hosszát

b. MNGY I, 149.

1 Hadd vessem nyakamba viselő szoknyámat
Hadd kössem előmbe az elő ruhámat.

2 Avagy azt választod, hogy fejedet vegyem
Vagy selyem hajaddal házat kisöpörjem
Avagy azt választod, reggelig virrasztasz,
Hét asztal vendégnek rigan gyertyát tartasz.

3 Fejéhez állítok egy oláh furulyást,
Lábához állítok . . .
Fujjad oláh, fujjad az oláh furulyát,
Huzzad cigány, huzzad a cigány hegedűt.

c. MNGYI, 151.

Hogy tegyem fejembe fejr fátyolomat,

d. Szépirod. közl. 1858, 234.

Három halál közül melyiket választod?
Vagy föbe löjelek, vagy fejedet vegyem,
Vagy hét asztal vendégnek rigan gyertyát tartasz?
Három halál közül én is azt választom
Hét asztal vendégnek rigan gyertyát tartok
Hallod im szolgáló, hozd be a rég rásznat
S a nagy kászu szurkot.
Tetején kezdjétek s talpig tekerjétek.
Talpánál kezdjétek s teteig égessétek.

V. Batori Boldizsár

a. Sz. Nd. 84. sz.

1 Még ne tagadd asszony mostan mondott szódat.

2 . . . . . a fővevő helyre.

Fejeddél játszódnak, fejedet leütik.
Csak felhuzza kardját erdélyi kapitány.

b. MNGY XI, 17.

Mett a halottnak is hármat harangoznak.

VI. Bethlen Anna

a. MNGY III, 18.

1 Selyem (sz)oknya suhogását . . .

2 Imádkozzál az istennek, bocsássa meg bűneidet.

b. Nyr 1905: 110.

Etanitom édös komám a két karom erejével,
A kardomnak az élive.

VII. *Bíró szép Anna* Sz. Nd. 66. sz.

- 1 *Igy iszik, ugy iszik, három hajdu legény*
Bíró Zsigmondnének kötött kapujába.
Kisétála hezzok aj Bíró szép Anna:
Hová valók vattok három hajdú legény?
Meződebreceni s aj bé barassai.
- 2 *Ugy mennek ugy mennek a nagy régi uton,*
A nagy régi uton s rengeteg havason.

VIII. *Budai Ilona* MNGY XI, 426.

- 1 . . . futkosó küs fiát . . .
- 2 *Mönyön mönyön mönyön sűrű fenyves erdön,*
Egy fölhagyott uton, sűtét röngetegön.
Hát min' (ha)hallaná lovak dobogását,
S csakhamar letöszí hajadon küs lányát.
- 3 *Hát én lelkös lévén hogy hagyám gyermeköm.*

IX. *Fehér László*

a. MNGY VI. 378.

1 *Fehér László lovat lopott*
A Fekete-halom alatt,
Inos-finos kantárostul,
Mindönféle szerszámostul,
Megtudta az Fehér Anna,
Hogy a bátyja fogva volna,
Fogd be kocsis a lovakat.

2 *Gondolkozik Fehér Anna*
Folyósóruul folyósóra,
Folyósóruul a rostélyra

3 *Mosdó vized vérré váljon.*

b. Kosz. I, 24. stb.
A kinyered kőjé váljon.

c. Ethn. 1901: 456.

1 *Fejir László lovat lopott*
A fekete halom alatt.
Meg is fogták a hannagyok,
Azok a huncut fogmegok.

2 *Fejir Anna hogy megtudta,*
Hogy a bátyja fogva vala:
Fog be kocsis a lovakot,
Tégy mellém sok aranyokot,
Tál ezüstöt, tál aranyat,
Eresszék ki . . . stb.

d. Ethn. 1925: 64.

Kinek neve Fehér Anna,
Ott lakik a Fehérvárba,
Egy szép piros palotába.

e. B. 29. sz.

Fehér László lovat lopott,
A Fekete halom alatt,
Hatót fogott suhogóra.

X. »Görög Ilona«

- a. Domokos 20. sz.
Cináltatunk uljan hiresz cudamálmát.
- b. MNGY I, 173.
Megvetik a hálót, megfogják a halat.
márnát. (SzNd. 97. sz.)

XI. *Három árva*

- a. Kodály: M Nz 6. sz.
1 *Elindula három árva*
Hosszu utra, bujdosásra.
Azt kérdi a szép Szüz Márja:
Hová mét te három árva?
- 2 *Mikor fésüli a fejünk . . .*
Sarkunkon foly piros (v)érünk,
Mikor kenyért ad kezünkbe,
Hull a könyü kebelünkbe.
- b. Domokos 29.
Mikor fejünket fésüli,
Gyenge hajunk mind feltépi,
Mikor fejért ad reátok,
Vérrel hobzik a hátotok.
- c. Sz Nd 68. sz.
Vérrel virágzik hátatok.
- d. Ethn. 1909: 109.
Mikor kenyert ad kezedbe,
Hull a könyved kebeiedbe.

XII. »Ihon nevedéke«

a. MNGY III, 15.

1 *Gyenge gyopár virág . . .*

2 *Kevély katona . . .* (állandóan)

b. Erdélyi I, 422.

1 *Szárig gyozzár virág alatta nőtt vala,*
Szegény árva lyánka alatta ül vala,
Maga koszoruját kötögeti vala.

2 *Énekeli vala tanolt énekeit,*
Törölgeti vala keserves könnyeit.

3 *Ki moszt isz oda van hadban hadakozni,*
Hadba hadakozni, zászlót elhordozni,
Holnap délelöttre tán jó hirt fog hozni,
Hajnalkor akarok elibe indulni.

XIII. *Julia szép lány*

a. MNGY XI, 175.

1 *Buzavirág szödni a buzamezőbe,*
Buzavirág szödni, koszoruba kötni,
Koszoruba kötni, magát ott mulatni.
Föl is fötekinte . . .

2 . . . . . fodor fejez bárány
A napot s a hódat szarva között hozván,
A fényös csillagot a homlokán hozta.

3 Sirass anyám, sirass, éltömbe hadd hajjam,
Hadd hajjam éltömbe, hogy siratsz hótomba.

4 Sárog viasszának földön futó füstye.

b. MNGY XI. 214.

1 Ahol kerekedik egy kerek dombecka

2 Mennyeji harangok huzatlan szójjanak,
Sz mennyeji asztalok teritetlen telnek,
Mennyeji poharak tötetlen tejjenek.

XVI. Kádár Kata

a. MNGY III. 70.

1 Hogy kérjem meg Kádár Katát

2 Mintsebb azt én megengedném,
Készebb Katát elvesztetném,
Fenekeilen tóba vetném.

3 Kádár Kata észrevevé,
Kapuját nyitani kezdé

b. MNGY III. 67 és XI. 11.

A kettőből kinőtt két kápolna-virág.

c. Sz. Nd 113.

1 Engedje meg azt az egyet,
Hogy kérjem meg Kádár Katát

2 Mintsem fiam megengedném...

XV. Kerekes Izsák

MNGY III. 4.

1 Hallottad-e hírét a híres Szebennek?

2 Kiontatom vérem apámért, anyámért,
Mögöletem magam szép gyűrűs mátkámért,
Meghalok én még ma magyar nemzetemért.

(V. ö.: Mert Magyarorszáért meghalok én még ma. Kádár István éneke, mely a nép közt máig él. Pt 351.)

XVI. »Kihajtottam a libámat«

a. Ethn. 1909 : 301, MNGY II. 7 és B 281. sz. stb.
Gondos, (gangos) gunár

b. MNGY II. 7.

Szépen kiál(tó) torkáért arany trombitát,
Minden öreg tollaiért tornyos nyoszoját.

XVII. Betyárballada

a. MNGY VIII. 221

Nádi János fejér teste Fenékben van eltemetve,
A fenéki temetőben nyukszik a fekete földben.

b. Erdélyi I. 383. sz.

Szegény Barna Péter gyócs inge, gatyája,
Vérrel virágozik a testi ruhája.

XVIII. Uj balladák

a. Barna János. Sz. n. II. 174.

1 Száz forintot szorított a markába.

2 Az én bajom mög a bánat mög a bu
Pozsér János szíve értem szomorú.

b. Kosz. I. 29.
Kikindára kék mönni,
Verát, vizitáltani.

c. Brácskai Vera bujába
Lemene a nagy Tiszára.

d. Bálint, 50. sz.
Nem a csipkefa fogta mög,
Marci Miska markolta mög.

e. Zámoly, Fehér m. Csanádi I. gyűjt.
Érik a ropogós cseresnye,
Kérik a lovamat cserébe.
Nem adom a lovam sárgácskóér,
Szőke szeretőmet a barnaér.

XIX. Regösének MNGY IV.

a. Bucsú. 1. sz.

1 Együtték Szent István királ (szegén) szuogái régi szokás
szerint. Készek szuogálatukra...

2 Kivonattya magyar asszon hordó borát (refr.)

3 Kiszedetli magyar asszon kemence cipóját, vella magyaróját,
Sárga lábú kappanyát, katona forintját.

4 Az kinek az tolla toll-bársos

5 Az kinek az farka főrendes

b. Dozmat 2. sz.

1 Én sem vagyok vadlövő vadad

2 Homlokomon vagyon fölkelő fényes nap,
(O)ldalamon vagyon (á)rdeli szép hold.

3 Szarvam vagyon, ezer vagyon,
Szarvam hegyin vannak százezer (S)övények (szövétnék)
Gyulaszlag gyulaszlag holtatlan alusznak (Gyujtatlan
gyulladnak, oltatlan alusznak)

c. Pósa 5. sz.

1 Eljöttünk, eljöttünk Szent István szolgái
Régi szokás szerint szabad megtartani.

2 Szegen van egy erszény, száz forint van benne,

d. Kénos 52. sz.

1 Régi törvény, nagy rőt ökör, de hó reme róma!

2 Hátán hosszán sült pecsenye...
Hátán által hatvan kolbász...
Kődökibe köből komló...

e. Pankasz 18 sz., Nagy-Páli (27. sz-hoz, 164. lapon) stb.
Rét ökör, régi törvény, Haj regő rejtem.

Az újabb ballada-változatokban már alig találni alliterációt, itt már egyre következe-
tesebben jelenik meg a rím. A régi, rímtelen balladák betűrímei viszont a balladai közhelyekben,
állandó jelzőkben, a változatok leginkább egyező részeiben mutatkoznak, tehát a régi ballada-
stílus el nem kopott maradványaiban. Feltűnő, hogy ilyen helyeken a különböző változatok néha
különböző betűrím-megoldást is alkalmaznak, ami az alliterációs gyakorlat széles körben tudatos,

hosszú hagyományáról tanúskodik. Az is feltűnő, hogy az alliteráció kezdetleges formái (ismétléses szerkezetek, igekötő-ismétlések, figura etymologica-k) elég gyakran fordulnak elő a többi alliteráció között; ezek a rokonnépek ismétléses-paralelisztikus fordulataihoz igen hasonlatosak. (Hb2, Hf3, In, XIIb3 1–2. sorában, XIIIa1, XIIIb, c, XIXa4, XIXb1, 3.) Egyes szóttag megfelelések a sorok elején a török népek kezdőreimre is emlékeztetnek. (Pl. II^a III^a, IVb1, Vb, XVIIIe.) Fejlettebb forma az, amikor a betűrím különleges kifejezésre ad ösztönzést (pl. vérrel virágzik hátatok) vagy mikor egy egész találós kérdés alapötlete egy betűrím.

Mint ahogy régi ballada-stílusunk, a szólások és találós kérdések régies darabjai valamint a regös-ének egyaránt őrzi a betűrím jelentékeny maradványait, feltehető, hogy valamikor a magyarság körében is élt a rokonnépekhez hasonlóan az alliteráció gazdagabb rendszere.

IRODALOM

Comparati, D.: Der Kalevala oder die traditionelle Poesie der Finnen. 30 p. Halle, 1892.
Krohn, K.: Kalevalastudien. 24. p. Helsinki, 1924. FFFC 53.
Steinitz, W.: Der Parallelismus in der finnisch-karelischen Volksdichtung. 182–3 p. Helsinki, 1934. FFC 115.
Munkácsi B.: Vogul népköltési gyűjtemény. I. k. LVI. p. Väisänen, A. O.: Mordwinische Melodien. Helsinki, 1948. MSFOu XCH.
Radloff, W.: Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens 3. k. XXIV. p. St. Peterburg, 1870.
Radloff, W.: Über die Formen der gebundenen Rede bei den altaischen Tataren. Zschr. f. Völkerpsychologie, u. Sprachwiss. 4: 85. 1866.
Gábor I.: Az ősi alliterációs verselés új, sajátos formája Zrínyi költészetében A magyar ritmika választója. Bp. é. n.

A használt rövidítések: B. *Bartók B.*: A magyar népdal. Bp. 1924. Bálint S.: Szeged népe. Új gyűjtés. Szeged 1935. Domokos Domokos Pál Péter: A moldvai csángók. 3. kiad. Kolozsvár, 1941. Ethn. Ethnographia. Erdélyi Erdélyi J.: Népdalok és mondák I—III. Pest. 1846—47—48. Kodály Z.: Magyar Népzene. Dalok zongorakísérettel. I—X. füz. Kosz. Kálmány L.: Koszorúk az Alföld vadvirágaiából. Arad. 1887—8 Marg. Margalits E.: Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. Bp. 1896. MNGY Magyar Népköltésí Gyűjtemény. Kisfaludy-Társ. 1872—1924. Nyr. Magyar Nyelvőr. Pt. Kodály Z.: A magyar népzene. Példatár. Bp. 1952. Sz. n. Kálmány L. Szeged népe. Arad—Szeged, 1881—82—91. Sz. Nd Bartók—Kodály: Erdélyi Magyarság. Népdalok Bp. 1923.

A magyar Lázár-dráma nagyszabhai előadásához

DÖMÖTÖR TEKLA

A XVII. századból ránkmaradt magyarnyelvű drámai emlékek közül kezdettől fogva a *Névtelen Comico-Tragoedia* (1646) állt az irodalomtörténeti és színháztörténeti érdeklődés középpontjában. Bayer József a »XVII évszáz legkiválóbb termékének«, »irodalmunk egyetlen moralitásának« nevezte és 13 oldalon keresztül elemzi.¹ Binder hatalmas filológiai felkészültséggel kereste rokonait az európai Lázár-drámák közt:² Dézsi a darab keletkezésének hozzávetőleges idejét határozta meg,³ Alszeghy jegyzetes filológiai szövegkiadást készített,⁴ Horváth János a *Visio Philbertivel* való kapcsolatát elemezte,⁵ Jelentős lépés volt a kutatásban Kastner Jenő tanulmánya, mely elsőnek tekintette dalműszövegnek, operának a *Névtelen Comico-Tragoediát*.⁶ Az említettekén kívül irodalomtörténészeink egész sora foglalkozott még darabunk történetével, motívumaival.⁷ Ennek ellenére, a legutóbbi évtizedekben napfényre hozott újabb adatok arra

készítetnek, hogy újból megkíséréljük meghatározni a *Comico-Tragoedia* helyét drámairódalomban s a magyar színháztörténetben.

Az utolsó húsz év alatt öt, eddig ismeretlen magyarnyelvű tizenhetedik századi drámát, illetve töredéket fedeztek fel kutatóink, köztük a költői szépségű *Constantinus és Victoriát*, az életteltjes közjátékokkal tarkított *Tékozló Fiú* töredéket.⁸ Ennek következében a *Névtelen Comico-Tragoedia* már nem áll oly társtalannul a század derekán drámairódalomban, mint annakelőtte. De különleges figyelmünkre továbbra is rászolgál. Az újonnan felfedezett darabok egyetlen kéziratós példányban maradtak ránk, irodalmi hatásukról, továbbélésükről egyetlen adatunk sincsen, a *Comico-Tragoedia* viszont a század legnépszerűbb dramatikus formájú irodalmi alkotása volt, mely a három nyomtatott kiadásán kívül kéziratós változatokban is ránkmaradt, a XVIII. században is népszerű, ponyvára kerül, dalai önállóan is szerepelnek énekeskönyveinkben.⁹ Mint a továbbiakban látni fogjuk, a század végefelé — de feltehetőleg más alkalommal is — az iskolai színjátszók műsorában is előadásra került s azt hiszem joggal feltételezhetjük Kastner Jenővel, hogy Felvinczy György is ismerte, amikor hasonló című darabját megírta.

A *Comico-Tragoedia* körüli számos vitás kérdés közül az eddigi kutatás, különösen Kastner Jenő tanulmánya: *Az első magyar opera* már sokat tisztázott. Így Kastner bizonyította be, hogy az *ad notam* jelzése kétségképpen tényleg dallamra, nem pedig mint pl. Bayer bitte, a versmérték jelzésére vonatkoznak. Ő figyelmeztet régebbi irodalomtörténetírásunk tévedésére, amely a *Comico-Tragoediát* az elveszett késő-középkori moralitás egyetlen ránkmaradt képviselőjének, folytatásának tekintette s nem a korabeli barokk allegorikus dalmű jellemző magyar példájának. »A moralitások ugyanis nem szűnnek meg tovább élni a XVII. században sem, csupán a zenedráma divatos ruhájába öltöznek« — írja.¹⁰ De Kastner is bizonyos perspektívikus tévedésbe esik, mikor darabunk mintáját csupán a XVII. század fejedelmi, főúri udvarainál dívó intermezzókban, kisoperákban, idegen színtársulatok repertoárjában keresi s nem veszi eléggé tekintetbe, hogy hazai értelmiségünk előtt a XVII. század elején az efféle allegorikus-mitológikus daljátékok éppen nem voltak már ismeretlenek. A korabeli iskolai színjátszóról, csakúgy mint nemesünk ünnepeiről, esküvőiről, temetéséről fennmaradt szükséges adatok, leírások is elárulnak annyit, hogy a XVII. század negyvenes éveiben iskoláink diákjai, nemesifjaink maguk is szereplőik voltak ilyesfajta daraboknak, játékoknak. *Comico-Tragoediánkról* csak addig mondhatjuk, hogy a »XVII. század különös alkotása« mely »elűt az iskoladráma hagyományától« (Kastner), míg csak a magyarnyelvű drámai termést vesszük figyelembe s nem tekintjük a hazai latin és németnyelvű iskolai játékokat, s általában a hazai nem hivatásos színjátszás emlékeit. Az iskolai színjátszással való kapcsolat lehetőségét annál is inkább fel kell vetnünk, mert a barokk formájú allegorikus Lázár-drámák külföldön is — ha nem is kizárólagosan — de leggyakrabban az iskolai színjátszásban jelentkeznek. Annyi bizonyos, hogy a *Névtelen Comico-Tragoedia* a műfaj korai képviselői közé tartozik s az erények és bűnök küzdelmét és a Lázár-motívumot összekötő allegorikus iskolai darabok a XVII. század végén, XVIII. század elején érik el virágzásuk tetőpontját a környező országokban.

Kastner néhány mondatban utal régebbi irodalomtörténeti kutatásunk kísérletére is, mely hasztalanul igyekezett a XVI. századból ránkmaradt magyar vígjátékok és a *Comico-Tragoedia* közötti kapcsolatot megtalálni, a fejlődés helyes irányát meghatározni. Formailag az előző század prózában írt, humanista és népies szatírjai lényegesen különböznek a barokk típusú, allegorikus, verses *Comico-Tragoediától*. A folytatélagosságot — mint erre Kardos Tibor mutatott rá elsőízben — nem is a formában, hanem a népies típusalkotás XVI. századi hagyományának továbbfejlesztésében kereshetjük.¹¹ Az allegorikus játék színes csillogásából hazai életünk jellemző alakjai lépnek előnk, az ismeretlen szerző szociális problémákra hívja fel figyelmünket, mint Kardos írja: »az erények és bűnök társadalmilag súlyos típusok reális alakját öltik fel.«¹² Itt kell a kapcsolatot keresnünk az előző századi magyar vígjátékok s a XVII. század népszerű allegorikus játéka között. A *Comico-Tragoediát* éppen népies felfogású hazai típusai tették a század legnépszerűbb drámái alkotásává, így vezet át a XVI. század népies darabjaitól a XVIII. században megújuló magyar drámairódalom felé.

* * *

⁸ Ezek az előkészületben levő *Régi magyar drámai emlékek* gyűjteményes kötetben kerülnek majd kiadásra.

⁹ *Szabolcsi Bence*: A XVII. század magyar világi dallamai. Bp. 1951. 92 l. — IK. 1926. 118, 219 l. — IK 1916, 17—18, 218 l.

¹⁰ I. m. 424 l.

¹¹ A régi magyar színjátszás néhány kérdéséhez. A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei Budapest, 1955. 24—25, 26—53.

¹² I. m. 59. l. — Az allegoria szerepéhez hazai irodalmunkban lásd még *Turóczi-Trosler József* mélyreható elemzését: Ének a barátságáról. Egy fejezet az európai allegorizmus történetéből. Bp. 1937. Kny.